

İpek Yolu Ekonomilerinde Komünist Olmayan Gelişme Stratejisi: İpek Yolu'nda Rostow ve Porter Yaklaşımlarına Göre İktisadi Gelişmenin Analizi

Mustafa YILDIRAN¹

Öz

Bu makale, İpek Yolu ekonomilerinin komünizm sonrası dönemdeki iktisadi gelişme performansını analiz etmektedir. Bu analiz, Rostow ve Porter yaklaşımlarını esas alarak yapılmaktadır. Rostow'un ekonomik gelişme aşamalarına göre, İpek Yolu ekonomilerinin önemli bir kısmı (%47,4) harekete geçiş, ülkelerin %21'i ise kalkışa hazırlık aşamasındadır. İpek Yolu ekonomilerinden Japonya ve Kore ekonomik gelişme safhalarının tamamını geçmiştir. Tacikistan ve Afganistan henüz geleneksel toplum aşamasını geçememiştir. Türkiye ve Kazakistan ise olgunluk safhasına ulaşabilmiştir. Porter yaklaşımını esas alan rekabet sıralamasında, Japonya ve Kore yüksek rekabet ve yenilik yapma gücüne sahiptir. İpek Yolu ekonomileri arasında Rusya, Türkiye ve Kazakistan ise yenilik safhasına geçebilecek kapasiteye sahiptir. Çin ve Hindistan dünyanın en büyük beş ekonomisi arasında yer almasına rağmen, henüz yenilik aşamasına geçememiştir. Sonuçta, Rostow ve Porter yaklaşımlarına göre İpek Yolu ekonomileri çoğunlukla komünist toplum aşamasındaki sorunlarından hızla sıyrılarak gelişme yolundadırlar.

Anahtar kelimeler: *İpek Yolu ekonomileri, iktisadi gelişme, gelişme safhaları, ülkelerin rekabet gücü*

¹ Doç. Dr. Akdeniz Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Maliye Bölümü,
mustafayildiran.my@gmail.com

The Non-Communist Development Strategy in the Silk Road Economies: The Analysis of Economic Development According to Approaches of Rostow and Porter

Abstract

The article analyzes performances of economic development of Silk Road economies during the period of the post-communist process. The analysis is based on approaches of Rostow and Porter. The 47,4% of Silk Road economies is in stage of the take-off according to Rostow stages of economic growth. The twenty-one percent of countries is in the preconditions for take-off. Korea and Japan of Silk Road economies can be arrived at the age of high mass consumption. Turkey, Russia and Kazakhstan just arrived the stage of maturity. Tajikistan and Afghanistan didn't still pass the stage of traditional society. Japan and Korea have high competitive power and ability of innovative in the Competiveness Ranking based on Porter approach. Although China and India rank as among top of world five economies, they already couldn't arrived innovation stage. In result, according to approaches of Rostow and Porter, The Silk Road economies are in path to development by getting rid of several problems of post-communist process.

Keywords: *Silk Road economies, economic development, the stage of economic development, competitive power of nation.*

1. Giriş

İpek Yolu ekonomilerinin neredeyse tamamı komünist bir iktisadi yapıdan kapitalist ekonomik yapıya dönüşmüştür. İpek Yolu ekonomilerinin bulunduğu Japonya'dan Doğu Avrupa'ya kadar uzanan geniş coğrafyada bulunan devletlerin kapitalistleşme süreci, ülkelerin komünist olmayan bir gelişme modelini uygulamaları ile ortaya çıkan iktisadi gelişme modelidir. İpek Yolu'nda yeni iktisadi gelişme modelinin ülkelere ne kadar iktisadi refah getirdiğinin analizi, ülkelerin iktisat politikalarının performans değerlendirmesi açısından da önemlidir. Bu makale, geçmişte komünist gelişme modeli uygulayan İpek Yolu ekonomilerinin 90'lı yıllardan başlayan kapitalist gelişme modelinin ulaştığı sonuçları değerlendirmek amacındadır. Ayrıca İpek Yolu'nda ortaya çıkan kapitalist gelişme modelinin ülkelere refah sağlama yönünden etkileri de analiz edilebilecektir. Makalede, İpek Yolu ekonomilerinin ilk gelişme modellerinden biri olan Rostow modeli ile Porter modelinin birlikte analizi yapılarak kapitalist modelin iki önemli hedefi olan iktisadi refahın artışı ve rekabet gücünün yükselişi birlikte değerlendirilebilecektir. Bu yönüyle makale İpek Yolu ekonomileri arasında iktisadi refah ve rekabet gücü karşılaştırması ile ülkelerin komünizm sonrası gelişme sürecinin sonuçlarını da ölçme imkânı verecektir.

2. İktisadi Gelişmenin Komünist Olmayan Analizleri²: Rostow ve Porter'a Göre Ülkelerin Gelişmesi

Modern iktisat politikasında 20. yüzyılın başlarında komünist ve kapitalist sanayileşme ve gelişme modelleri ülkelerde gelişme modeli olarak tercih edildi. Fakat 1991 yılında Sovyetler Birliği'nin dağılması ve Çin Komünist Partisinin kapitalist gelişme modelini uygulamaya koymasıyla birlikte, İpek Yolu ekonomileri de kapitalist bir gelişme sürecine yöneldi. Dolayısıyla, komünizm dönemi baz alınırca bu ülkelerin gelişme safhalarının incelenmesi komünist olmayan kalkınma yöntemlerinin İpek Yolu ülkelerine katkısını değerlendirme imkanı da verecektir. Rostow ve Porter, ülkelerin iktisadi refah artışını safhalarla açıklayan teorilerin sahibidirler. Komünizm kökenli ülkelerin kapitalist modernleşme sürecinin analizinin iki modele göre incelenmesi iktisadi değişimin ve modernleşmenin analizi açısından da önemlidir. Komü-

² 'Komünist olmayan gelişme stratejisi', özellikle Rostow'un makalesindeki başlığa atıf için yapılmıştır. Ayrıca, ülkelerin planlamacı/kolektivist/merkezi ekonomik yönetim modellerini terk ederek piyasa temelli kapitalist gelişme modeline yönelmeleri de komünist olmayan gelişme stratejisi olarak başklandırılmasında etkili olmuştur.

nizmden kapitalizme geçiş sürecinde ülkelerin yaklaşık yirmi beş yıllık transformasyonları çok yönlü bir değişim analizini gerektirmektedir.

Rostow (1960)³ meşhur kitabında iktisadi kalkınmanın komünist olmayan bir gelişme modeli ile analizini yapmıştır. İpek Yolu ekonomileri olarak tanımlanabilecek ülkeler, eski komünist Rusya'dan bağımsızlığını kazanmış ve halen Komünist Parti'nin yönetimindeki Çin, Doğu Avrupa ülkeleri gibi çoğu eskiden komünist kalkınma yolunu uygulamış ekonomilerdir. 1991'den sonra bu ekonomilerin piyasa ekonomisine geçiş sürecinde bulunmaları nedeniyle ekonomik gelişme süreçlerinin tanımlanması açısından Rostow'un yaklaşımı önemlidir. Çünkü Rostow'un tezi başlangıçtan itibaren, komünist kalkınma modellerinin cari olduğu dönemde, bir ülkenin kapitalist modernleşme serüveninin anlaşılmasına yardımcı olmaktadır.

Rostow iktisadi kalkınma sürecinin beş safhadan geçerek tamamlanacağını iddia etmektedir. Günümüzde komünist modelin uygulanabilirliği konusundaki şüpheler nedeniyle Rostow'un analizi temel kalkınma süreci olarak tanımlanabilir. Bu çalışma, İpek Yolu ekonomilerini Rostow'un kalkınma sürecine göre analiz etmeyi amaçlamaktadır. Ayrıca ülkelerin kalkınma sürecindeki pozisyonlarını Türkiye ile karşılaştırmalı olarak incelenecektir.

Ülkelerin nasıl refah ürettiği ve kalkınma yolunun başarısı birçok kez test edilmektedir. Bu yaklaşımların ilkerlerinden biri Rostow'un 'gelişme safhaları' teorisidir. Rostow'un teorisinde, toplumların iktisadi gelişmesi ve refahın artışı beş safhadan geçerek gerçekleşmektedir (Tablo 1). Bu analiz, sadece ekonomik gelişmeyi değil bir toplumun modernleşme safhalarını göstermesi bakımından da ilk çalışmadır. Ayrıca o kapitalist gelişme modelini benimseyen ülkelerin hangi safhalardan sonra gelişmiş ülke standartlarını sağlayabileceğini göstermesi bakımından da orijinaldir. Rostow'un gelişme safhaları teorisi, gelişmeyi teknolojik, mali, iktisadi ve sosyal vetireler üzerinden analiz etmesi yönüyle de kapsayıcı bir teorisidir. Ayrıca ülkelerin gelişme modelinin yeknesak bir özellik göstermediği dikkate alınır, Rostowyen analizde ülkelerin gelişme yolunun genelleme şeklinde analiz edilmesi onun özgün taraflarından biridir.⁴ Ayrıca ülkelerin büyümesinde Marksizm'in

³ Walt W. Rostow, *İktisadi Gelişmenin Merhaleleri*, (Çev. Erol GÜNGÖR), Ötüken Yayınları, İstanbul, 1996.

⁴ Murray Hunter, "The Stages of Economic Development from an Opportunity Perspective: Rostow Extended", *Geopolitics, History, and International Relations*, No. 2, 2012, pp. 52-80.

dikkate almadığı iktisat dışı sosyal ve psikolojik faktörlerin de analizin unsurlarından olarak alınması yaklaşımın en özgün tarafıdır.⁵ Yani Rostow modeli, 1960’larda ülkelerin iktisadi büyüme sürecini açıklamak için genellemeye dayanan eklektik modeli olarak, iktisadi büyümenin açıklanmasında halen özgünlüğünü korumaktadır.

Tablo 1: Rostow’un Gelişme Safhaları

Safhalar	Aşamalar	Anlamı
I	Geleneksel Toplum (the traditional society)	Sınırlı üretim gücüne sahip, Newtonyen çağın bilimsel kurallarına göre üretilen teknolojiyi ve sistemli üretim anlayışının bulunduğu bir toplum yapısını ifade etmektedir.
II	Hazırlık Aşaması (the preconditions for take-off)	Bu dönemde daha çok merkezi ve milli devletlerin kurularak gelişme odaklı bir programa başlanmış olması önemlidir.
III	Harekete geçme (the take-off)	Ülkelerin teknolojik gelişmelerinin arttığı, ülkede tasarrufun artmaya ve büyük yatırımların milli gelirin önemli bir seviyesine çıkmaya başladığı bir dönemi ifade etmektedir. Bu aşamadaki bir toplum, 20-30 yıl gibi bir sürede istikrarlı bir büyüme hızına ulaşabilmektedir.
IV	İktisadi Olgunlaşma (the drive to maturity)	Bu aşamada ülkeler, küresel üretim ağının bir parçası haline gelir. İthalat artar ve ihracata yönelik sanayiler gelişir.
V	Kitlevi Üretim (the age of high mass consumption)	Bu aşamada ülkeler, üç büyük hedef gerçekleştirir: Ülkelerin siyasi istikrarı korunarak dış politikadaki etkinliği artar, ülkede refah ekonomisi şartları oluşur, sosyal politika ve vergi politikası bu anlayışa göre yapılır. Üçüncü olarak da, ülkenin üretim imkânları gıda, mesken ve giyim gibi temel unsurların üzerine çıkar.

Kaynak: Walt W. Rostow, “The Stages of Economic Growth”, *The Economic History Review*, new series, Vol. 12, No. 1, 1959, pp. 1-16.

Ülkelerde ulusal refahın oluşumunu kapitalist rekabetçi yaklaşım-la açıklayan teorilerden biri de, Porter (1990) yaklaşımıdır. Ülkelerin iktisadi refahı diğerlerinden farklı olarak nasıl elde ettiğini ve bunun rekabetçi üstünlüğünü açıklayan bu yaklaşım, günümüzde ülkelerin

⁵ Walt W. Rostow, ibid, p. 15.

gelişimine yönelik analizlerde öne çıkmaktadır. Ülkenin iktisadi büyümede farklılığı yakalamak için sahip olması gereken belirleyici şartlar şunlardır: Sanayide rekabet avantajı sağlayacak yetenek ve kaynakların varlığı; fırsatları ve kaynaklarla yeteneklerin yöneldiği alanlarla ilgili bilgileri algılama şekli; girişimcilerin, yöneticilerin ve işçilerin rekabete doğru yönlendirilmesi ve en önemlisi, işletmeler üzerine yatırım ve yeniliklere yönelme konusundaki baskı. Bu belirleyicilerin sistemli olarak ortaya çıkmasını sağlayacak, gelişme ortamı dört unsurdan oluşmaktadır: 1) *Faktör şartları*, ülkenin sanayi açısından sahip olduğu üretim faktörlerini sağlayan her türlü unsuru içermektedir. 2) *Talep şartları*, sanayinin ürettiği ürün ve hizmetlere olan talebin taşıdığı şartlardır. 3) *Bağlı ve destek sanayiler*, uluslararası rekabette ülkenin sahip olduğu tedarikçi ve bağlı sanayi yapısının varlığı veya yokluğudur. 4) *İşletme stratejisi, yapısı ve rekabet*, işletmelerin amaçlarını, yönetim becerilerini ve rekabet avantajı sağlayacak yeteneklerini taşır.⁶

Ülkenin faktör şartları, beşeri sermaye, fiziksel kaynaklar, bilgi kaynakları, mali sermaye kaynakları ve altyapı şartlarından oluşur. Bu yaklaşım aslında Rostow'un yaklaşımındaki esasları içermektedir. Porter'un yaklaşımı esas alınarak hazırlanan küresel rekabet raporları, ülkeleri Rostow'un safhaları gibi üç grup halinde incelemektedir. Buna göre ülkeler, faktör temelli, etkinlik temelli ve yenilik temelli olarak sınıflandırılarak incelenmektedir.⁷ Dolayısıyla ülkelerin iktisadi gelişiminin incelemesinde safhalar arası geçiş üzerinden analiz hem klasik hem modern bir yaklaşımdır. Hatta Rostow'un iktisadi modernleşme üzerine yaklaşımı transformasyona tabi olarak değişik analizlerde devam etmektedir.

3. Komünist Gelişme Modelinin İflası ve İpek Yolu'nda Kapitalist Dönüşüm

Dünya ekonomisi içerisinde İpek Yolu'nda yer alan ekonomilerden Çin, Sovyetler Birliği ve Doğu Avrupa ülkeleri komünist gelişme modellerini bırakarak 1980'lerden itibaren bir kapitalist dönüşüm sürecine girmiştir. Bu dönüşümün temel aktörü devletler olmaktadır. Eski komünist devletlerin ekonomide kapitalist bir yapıya yönelmesiyle bir-

⁶ Michel E Porter, *The Competitive Advantage of Nations*, First Pub., The Macmillan Pres L., London, 1990, p. 70.

⁷ WEF, *The Global Competitiveness Report 2012-2013*, http://www3.weforum.org/docs/WEF_GlobalCompetitivenessReport_2012-13.pdf.

likte iktisadi büyümei sağlamak için üç önemli rolü vardır. Bunlar, ⁸ oyunun kurallarını koyacak kurumların ihdası, toplumda gelir dağılımı adaletini sağlayacak düzenlemelerin yapılması ve ülkenin gelir pastasını büyütücü bir iktisadi büyümei teşvik etmektir. Devletlerin iktisadi büyümei sağlayamaması iktisadi yapıların değişimini zorunlu kılmıştır. Komünist model Sovyet örneğinde olduğu gibi kapitalist dönüşüm sürecine girmek zorunda kalmıştır.

Tablo 2: Sovyetler Birliği'nde Değişik Tahminlere Göre Büyüme (1950-1985)

Dönemler	Sovyet İstatistikleri	Selyunin ve Khanin Tahmini	CIA Tahmini
1951-60	10,3	7,2	5,1
1961-65	6,5	4,4	4,8
1966-70	7,8	4,1	5
1971-75	5,7	3,2	3,1
1976-80	4,3	1,0	2,2
1981-85	3,6	0,6	1,8

Kaynak: Peter J. Boettka, *Why Prestroyka Failed: The Politics and Economics of Socialist Transformation*, Routledge, London UK, 1993, p. 23.

İpek Yolu açısından komünist modelin en önemli göstergesi, Sovyet ekonomisidir. Sovyetler Birliği 1960'lardan itibaren iktisadi büyümede sürekli bir düşüşle karşı karşıya kalmıştır. Bu düşüş Sovyet istatistiklerinde gizlense de hem akademisyenlerin hem de CIA çalışmalarından hareketle, 1970'lerde Sovyetlerin ekonomik rekabette güç kaybettiği görülmektedir.⁹

Ekonomik büyüme Sovyetler birliğinde 1950-60 arasında %7'nin üzerinde iken 1965'lere doğru düşmüştür (Tablo 2). 1980'lerden sonra artık sürdürülemez boyutlara gelen ekonomik düşüş, Gorbaçov'un 'dışa açılma' (glasnost) ve 'yeniden yapılanma' (perestroyka) başlıklarındaki ekonomik ve siyasi reformlarının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Fakat bu girişimler Sovyet ekonomisini kurtarmaya yetmemiş, komü-

⁸ Erik S. Reinert, "The Role of the State in Economic Growth", *Journal of Economic Studies*, Vol. 26, No. 4/5, 1999, pp. 268-326.

⁹ Peter J. Boettka, *Why Prestroyka Failed: The Politics and Economics of Socialist Transformation*, Routledge, London UK, 1993, pp. 22-23.

nist gelişme modeli verimsizlik ve ekonomik çöküşle karşı karşıya kalmıştır. Komünist gelişme modelinin iflasının temel sebepleri teknolojik değişimin düşmesi, sermayenin getirisinin azalması, sermaye/işgücü oranında sermayenin payının sürekli olarak gerilemesi, fabrika ve girişimlerin etkinliğinin yetersizliği, sektörler arası kaynak aktarımının azalması, paralel ekonominin (kayıt dışı ekonominin) yükselişi ve en önemlisi halkın ekonomik yükselişle ilgili moralini kaybetmesidir.¹⁰ Bu sorunlar nedeniyle, 1950’li yıllardaki yükseliş ve büyük altyapı yatırım atağına, Rostow’un tabiriyle kalkışa geçilmesine rağmen, uzun süren gerileme İpek Yolu ekonomilerinin 1980’lerde birer geleneksel toplum olarak kalmalarına neden olmuştur.

İpek Yolu’nun başladığı nokta olan Çin’de ise, kapitalist dönüşüm Mao’nun ölümünden sonra başlamıştır. Deng Xiaoping öncülüğünde Çin Komünist Partisinin 1978’deki 11. Genel Kurulu’nda yeni bir ekonomik reform politikasının uygulanmasına geçileceği kararı alınmasıyla birlikte kapitalist dönüşümünün temeli atılmıştır.¹¹ Komünizmle klasik bir Malthus kapanı içine kapanmış olan Çin’in dönüşüm süreci böylece başlamıştır. Çin ekonomisinin o dönemki yapısı, Rostow’un geleneksel toplum için belirttiği tüm unsurları taşımaktaydı. Çin ekonomisi 1989’daki gençlik hareketlerinden sonra daha liberal politikalara yönelerek ve ülkeyi doğrudan yabancı sermaye akımlarına açarak hızlı bir gelişme sürecine girmiştir. Sovyet ve Çin dönüşümü İpek Yolu’nun kapitalist dönüşümünün temelini oluşturmaktadır.

4. Küresel Ekonomik Rekabetin ve Büyümenin Yeni Mekânı: İpek Yolu Ülkeleri

İpek Yolu’nu ortasında barındıran Avrasya (Eurasia), yeni dünyanın iddialı ve dinamik ülkelerinin içinde bulunduğu bir büyük alandır. 21. yüzyılın başında dünya nüfusunun %75’ine, küresel milli gelirin %60’ına ve dünya enerji kaynaklarının %75’ine sahip olan Avrasya dünya ekonomisinin merkezindedir. Avrasya’nın iki ucunda bulunan Batı Avrupa ve Güney Asya, dünya ekonomisinin Kuzey Amerika dışındaki iki önemli merkezidir.¹² Bunlar Avrasya ekonomisinin iki ucun-

¹⁰ Padma Desai, “Soviet Growth Retardation”, *The Economic Review*, Vol. 76, No. 2, Papers and Proceedings of the Ninety-Eighth Annual Meeting of the American Economic Association, May 1996, pp. 175-180.

¹¹ Clem Tisdell, “Economic Reform and Openness in China: China’s Development Policies in the Last 30 years”, *Economic Analysis and Policy*, Vol. 39, No. 2, 2009, p. 271.

¹² Zbigniew Brzezinski, “A Geostrategy for Eurasia”, www.comw.org/pda/fulltext/9709brzezinski.html.

da İpek Yolu ile birbirine bağlanmaktadır. Ortaya çıkan gelişmeler doğrultusunda, Avrasya'da bölgelerarası ve bölge içi ekonomik ve siyasi rekabetin İpek Yolu'nun iki yakasında cereyan edeceği düşünülebilir.

İpek Yolu'nda bulunan ülkelerin iktisadi gelişme süreci devam etmektedir. Bu ülkelerde ekonomik büyüme hızı yüksektir. Özellikle 2007/2008 yıllarında batı ülkelerinde yaşanan krizden sonra bu ülkelerde büyümenin devam etmesi ile birlikte İpek Yolu ülkeleri, Asya, Afrika ve Bağımsız Devletler Topluluğu ülkeleri gibi gruplandırılmaların yer aldığı gelişen ekonomiler, gelişmiş ekonomilerden daha hızlı büyümüştür. İpek Yolu ülkelerinden 17 ülkenin (Afganistan, Azerbaycan, Gürcistan, Kırgızistan, Moğolistan, Tacikistan, Kazakistan, Türkmenistan, Ukrayna, Özbekistan, Afganistan, Çin, Hindistan, İran, Irak, Türkiye, Rusya) 2004–2012 yılları arasındaki ortalama büyüme hızı %6,9'dur. Bu oran IMF'nin Gelişen Asya olarak sınıflandırdığı ülke grubundan sonra en yüksek oranı temsil etmektedir. Dolayısıyla İpek Yolu ekonomilerinde büyüme gelişen piyasalarda büyümenin devam etmesi için de önemlidir. 21. yüzyılda dünyada İpek Yolu'nun parçası olarak kuzey Afrika, Ortadoğu, Orta Asya ve Latin Amerika gibi bölgelerin yeni gelişmenin odağı olması muhtemeldir. Bu bölgeler içerisinde Kuzey Afrika'yı, Avrupa'yı ve Asya'yı birbirine bağlayan şebeke ekonomileri olabilecek İpek Yolu alanı gelecek yüzyılın en önemli gelişme alanı olabilecektir.¹³

Rostow'un analizlerinde iktisadi refahın ölçülmesinde temel kriter, iktisadi büyüme hızıdır.¹⁴ Ülkelerin iktisadi refahı, ülkedeki vatandaşların kendi sınırlı kaynak ve araçlarıyla sağladıkları iktisadi tatminin para birimi ile ölçümünü göstermektedir. İktisadi refahın temel ölçüsü de kişi başına milli gelirle gösterilebilmektedir. Bu ölçü ülkeler arasında verimlilik farkları, üretkenlik ve yenilik gücünü ölçmede yeterli olmasa da, ülkelerin refahı için temel bir analiz yapmamızda veri olarak kabul edilebilir.¹⁵

¹³ Mustafa Yıldırım, *İpekyolu Ekonomileri, Türkiye İçin Alternatif Vizyon*, Hiperlink Yayınları, İstanbul, 2013, s. 33-34.

¹⁴ Philip Kotler, vd., *Ulusların Pazarlanması, Ulusal Refahı Oluşturmada Stratejik Bir Yaklaşım*, (Çev. Ahmet Buğdaycı) 2. Baskı, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2005, s. 86.

¹⁵ Sabri F. Ülgener, *Milli Gelir, İstihdam ve İktisadi Büyüme*, 7. Basım, Der yayınları, İstanbul, 1991, s. 55-56.

Tablo 3: İpek Yolu Ülkelerinde Kişi Başına Milli Gelir ve Değişim (1995-2013)

Ülkeler	1995			2000		2005		2010		2013	
	\$	\$	%	\$	%	\$	%	\$	%	\$	%
Rusya	2669,9	1775,1	-33,5	5337,1	99,9	10481	292,6	14611	447,2		
Kazakistan	1288,2	1229	-4,6	3771,3	192,7	9069,7	604	13171	922,4		
Türkiye	2879,2	4189,5	45,5	7087,7	146,2	10050	249	10945	280,1		
Azerbaycan	397,2	655,1	64,9	1578,4	297,4	5843,2	1371,1	7811	1866,5		
Çin	604,2	949,2	57,1	1731,1	186,5	4433	633,7	6807	1026,6		
Türkmenistan	592,7	645,3	8,9	1707	188	3966,8	569,3	7986	1247,4		
Ukrayna	936	635,7	-32,1	1828,7	95,4	2974	217,7	3900	316,7		
Ermenistan	455,6	621,4	36,4	1598,3	250,9	3030,7	565,3	3504	669,1		
Gürcistan	569	692	21,6	1470	158,3	2613,7	359,3	3602	533,0		
Moğolistan	629,7	471,5	-25,1	990,6	57,3	2249,8	257,3	4056	544,1		
Özbekistan	585,9	558,2	-4,7	546,8	-6,7	1377,1	135	1878	220,5		
Hindistan	380,1	450,4	18,5	731,7	92,5	1375,4	261,9	1498	294,1		
Pakistan	476,1	511,7	7,5	690,8	45,1	1018,9	114	1299	172,8		
Kırgızistan	364,2	279,6	-23,2	476,5	30,8	880	141,6	1263	246,8		
Tacikistan	213,2	139,4	-34,6	358,3	68	820,2	284,6	1036	385,9		

Kaynak: www.data.worldbank.org

İpek Yolu ülkelerinin çoğunluğu Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra bağımsızlığını kazanarak gelişme sürecine katılmış ve gelişmede hızlı ilerleme kaydetmişlerdir. Bu ülkeler arasında 1995 yılı baz alındığında 2013 yılına gelindiğinde 18 kata kadar büyüme performansı gösteren ülkeler vardır. İpek Yolu ülkelerinin büyüme ve gelişmede yıldız ülkesi Azerbaycan'dır. 1995 yılında yaklaşık

400 ABD doları seviyesindeki kişi başına düşen milli gelir, 2013'te 7811 dolara çıkmıştır. Ülke yaklaşık %1866'lık bir büyüme performansı göstermiştir. İpek Yolu ülkeleri arasında 1995 yılında 2880 dolar seviyesiyle en yüksek gelire sahip olan ülke Türkiye iken, 2011 yılında Kazakistan ve Rusya Türkiye'yi geçmiştir. 2013 yılı itibariyle, Rusya 14.000 dolar kişi başına gelirle komünist dönüşüm geçiren ülkeler arasında en yüksek milli gelire sahip ülkededir. Tüm ülkeler %172 ile %1866 arasında büyüme göstermiştir (Tablo 3). Net olarak söylenebilir ki, İpek Yolu ülkeleri 15 yıl içerisinde gelişmiş ülkelerdeki iktisadi refahı yakalayabilecek bir büyüme performansı göstermişlerdir.

Japonya'dan Ukrayna'ya kadar İpek Yolu ekonomilerinin kişisel gelirlerini incelediğimizde 1993-2013 arasında Kore ve Japonya dışında yüksek gelir grubunda ülke olmadığı görülür. Yirmi yıllık dönüşümde halen geleneksel standartlarda yaşayan ülkeler mevcudiyetini sürdürmektedir. Bu ülkeler arasında Rusya, Türkiye ve Kazakistan 10.000 ABD doları seviyesine ulaşan ülkelerdir. İpek Yolu ülkeleri ekonomide hızlı bir gelişme sürecinde olmasına rağmen, Özbekistan, Pakistan, Kırgızistan, Tacikistan ve Afganistan gibi dünyanın en fakir ülkelerini de bünyesinde barındırmaktadır. Bu ülkelerde kişi başına milli gelir 1500 ABD dolarının altındadır (Tablo 3).

Ülkelerde siyasi kargaşa, ekonomik istikrarsızlık, temel ekonomik faaliyetlerde yetersizlik, zayıf ulaşım imkânları ve yüksek işsizlik ekonomik gelişmeyi olumsuz etkilemektedir. İpek Yolu ekonomileri hem ülke içi hem de ülkeler arası gelir eşitsizliklerinin olduğu bir coğrafyayı da ifade etmektedir. Ülkeler arasında 750-38.500 ABD doları arasında gelir farkı vardır. Bu coğrafya Japonya gibi dünya ekonomisinin en yüksek teknolojisi ile üretim yapan ekonomisi ile Tacikistan ve Afganistan gibi Asya'nın en geri kalmış ülkelerini bünyesinde birlikte taşımaktadır (Tablo 4).

Tablo 4: İpek Yolu Ekonomileri Kişi Başına Milli Gelir

Ülkeler	1993-2002	2003-2013	2013	Refah Seviyesi
Japonya	35571,5	38719,8	38492,1	Yüksek
Kore	11155,8	20760,8	25977,0	Yüksek
Rusya	2305,5	9233,4	14611,7	Orta
Türkiye	3380,2	8726,6	10945,9	Orta
Kazakistan	1381,5	7470,6	13171,8	Orta
Azerbaycan	553,6	4417,7	7811,8	Düşük
İran	1533,6	4367,6	4763,3	Düşük
Türkmenistan	667,2	3825,2	7986,7	Düşük
Irak	v.y.	3701,0	6669,5	Düşük
Çin	773,7	3559,9	6807,4	Düşük
Ukrayna	883,7	2761,5	3900,5	Düşük
Gürcistan	694,8	2506,4	3602,2	Düşük
Ermenistan	553,6	2652,1	3504,8	Düşük
Moğolistan	495,6	2043,1	4056,4	Düşük
Hindistan	417,6	1091,1	1498,9	Çok Düşük
Özbekistan	570,7	1055,0	1878,1	Çok Düşük
Pakistan	467,2	949,9	1299,1	Çok Düşük
Kırgızistan	347,0	803,5	1263,4	Çok Düşük
Tacikistan	197,5	614,7	1036,6	Çok Düşük
Afganistan	150,6	426,2	678,3	Çok Düşük

Kaynak: www.data.worldbank.org

4.1. Rostow'a Göre Ülkelerde Hareketin Temel Unsuru: İpek Yolu Ekonomilerinde Tasarruf

Rostow'a göre bir ekonominin harekete geçmesi için ülkenin yatırım kuvvetlerini harekete geçirecek bir sermaye yapısının oluşması gerekir. Bunun en önemli unsuru da ülkelerin biriktirdiği tasarruflarıdır.¹⁶ İpek Yolu ekonomilerinin tasarruf/milli gelir oranı incelendiğinde, iktisadi büyüme hızı yüksek ülkelerde tasarruf oranı da yüksektir. Çin,

¹⁶ Walt W. Rostow, *İktisadi Gelişmenin Merhaleleri*, (Çev. Erol Güngör), Ötüken Yayınları, İstanbul, 1996, s. 22.

Azerbaycan, Kore, Moğolistan, Hindistan, Rusya, Kazakistan gibi eski komünist ülkelerden hızlı büyüme sürecindeki ülkelerin tasarruf oranları da %20'nin üzerindedir (Tablo 5). Tasarruf oranı %20'nin altında olan ülkelerde Türkiye hariç kişi başına gelir 1000 dolar seviyesindedir. Dolayısıyla Nurkse'un 'fakirliğin fasit dairesi' yaklaşımına göre, tasarruf oranları düşük olacaktır. Olgunlaşmış ve yüksek gelir seviyesindeki Japonya'da tasarruf oranının azaldığı ortaya çıkmaktadır.

Tablo 5: İpek Yolu Ekonomilerinde Tasarruf /Milli Gelir Oranı

Ülkeler	2005	2010	2012	Sonuç
Çin	47,96	52,23	51,01	Arttı/Yüksek
Azerbaycan	42,80	46,09	41,88	Aynı/yüksek
Kore	33,54	35,03	34,60	Aynı/yüksek
Moğolistan	39,56	27,13	30,38	Azaldı/Yüksek
Hindistan	33,66	34,16	30,32	Azaldı/Yüksek
Rusya	31,07	27,19	28,12	Aynı/yüksek
Kazakistan	29,35	26,70	26,19	Aynı/yüksek
Japonya	26,04	23,48	21,75	Azaldı/Yüksek
İsrail	21,75	21,24	21,01	Aynı/yüksek
Pakistan	25,57	21,56	20,40	Azaldı/Düşük
Gürcistan	22,24	11,30	17,26	Azaldı/Düşük
Tacikistan	4,06	18,03	16,58	Yükseldi/Düşük
Ukrayna	25,58	17,45	15,57	Azaldı/Düşük
Türkiye	15,59	13,20	14,24	Aynı/Düşük
Ermenistan	29,44	18,12	14,21	Azaldı/Düşük
Kırgızistan	12,05	19,93	11,51	Aynı/yüksek
Afganistan	-	-15,88	-14,51	Negatif/Düşük

Kaynak: www.data.worldbank.org

4.2. İktisadi Büyüme Açısından Üretim Yapısı ve İhracat Gelirleri

İpek Yolu ekonomileri geleneksel tarıma bağlı ve tarım ürünleri ticareti yapan ülkeler durumundayken, 1980'lerden sonra öncelikli düşük katma değerli sanayi üretimlerine geçmeye başlamışlardır.¹⁷ İpek Yolu ekonomileri arasında Çin, Hindistan, Türkiye gibi ülkeler 1990'larda ti-

¹⁷ Kara Tan Bhala. "Patterns of Asian Growth", *Asian Affairs*, Vol. 29, No. 1, 1998, pp. 39-53.

cari serbestleşme ve küreselleşmenin bir sonucu olarak artan doğrudan yatırımlarla sanayinin tüm alanlarında bir üretim merkezi haline gelmeyi başarmışlardır. Sovyetlerden dağılan ülkeler ise, zengin doğal kaynaklar ve petrol ürünleri üretimini artırarak farklı bir gelişme yolunu tutmuştur.

Tablo 6: Ülkelerde Sanayi ve Tarım Kesimlerinin Payı

Ülkeler	Sanayi Sektörü Payı(%)		Tarım Sektörü Payı(%)		Sanayileşme
	1995	2012	1995	2012	
Afganistan	Vy	21,8	vy	24,6	Zayıf
Azerbaycan	33,6	63,1	27,3	5,5	Yüksek
Çin	47,2	45,3	20	10,1	Yüksek
Ermenistan	32,0	33,2	42,3	21,6	Düşük
Gürcistan	15,8	24,4	52,2	8,6	Düşük
Hindistan	27,4	26,2	26,3	17,5	Yüksek
İran	34,2	vy	18,4	vy	-
Japonya	32,7	25,6	1,7	1,2	Yüksek
Kazakistan	31,4	39,5	12,9	4,7	Yüksek
Kırgız Cumhuriyeti	19,5	25,4	43,9	19,7	Düşük
Kore (Güney)	38,4	38,1	5,8	2,5	Yüksek
Lübnan	24,9	20,5	7,6	6,1	Düşük
Moğolistan	34,7	31,9	34,4	16,3	Düşük
Özbekistan	27,8	32,3	32,3	18,9	Yüksek
Pakistan	23,8	22,0	26,1	24,4	Düşük
Rusya	37,0	36,7	7,2	3,9	Yüksek
Tacikistan	39,3	22,5	38,4	26,6	Düşük
Türkiye	33,2	27,1	16,3	9	Yüksek
Türkmenistan	62,6	48,4	17,2	14,5	Yüksek
Ukrayna	42,7	29,2	15,4	9,3	Düşük

Kaynak: www.data.worldbank.org

Ülkelerin komünist tecrübeden kapitalist sisteme geçiş yaptığı esnada özelleştirme sanayileşmenin sağlanması açısından önemli rol oynamıştır. Bu anlamda sanayi sektörünün en hızlı büyüdüğü ülkeler Azerbaycan ve Kazakistan'dır. Bu ülkelerde petrol ve doğal gaz kaynaklarının zenginliği sanayi sektörünün payını da artırmaktadır. Japonya sanayileşmesini erken dönemlerde sağladığı için diğer ülkelerden

farklıdır. Bazı ülkelerde çöl yapısı, yüksek dağların bulunması ve verimsiz tarım toprakları nedeniyle tarımsal üretim göreceli olarak sanayiden düşüktür. Tacikistan, Gürcistan, Özbekistan gibi ülkeler bu konuda örnek verilebilir. Sanayileşme açısından Kore, Japonya, Türkiye, Rusya, Kazakistan, Çin ve Hindistan gibi ülkeler ekonomik gelişmede daha fazla paya sahip olabilecek ülkelerdendir (Tablo 6).

Rostow, ülkelerin büyümesinde dış sermaye girişi, ihracat gelirleri ve ithalat girdilerinin artışının harekete geçme açısından önemli olduğunu iddia etmektedir.¹⁸ 1960'lı yıllarda Japonya'nın öncülüğünde başlayan ve tüm dünyaya sıçrayan 'ihracat yönelimli gelişme modeli' ekonomik büyümenin temel motoru olmuştur. Sovyetler Birliği'nden ayrılan zengin petrol ve doğal kaynaklara sahip ülkeler bu ürünleri ihraç ederek, Japonya, Çin ve Türkiye gibi ülkeler ise imalat sektöründe ürettikleri ürünleri ihraç ederek ekonomik gelişmeye yönelmektedir.

İpek Yolu ekonomilerinden Çin, Japonya, Kore, Pakistan, Türkiye, Hindistan ve Ukrayna imalat sektörü ürünlerini çoğunlukla ihraç etmektedirler. Bu ülkelerde gerçekten bir sanayileşme ve kapitalist dönüşüm olduğu söylenebilir. Rusya, İran, Irak, Moğolistan, Azerbaycan ve Kazakistan maden ve petrol ihraç eden ülkelerdir. Bu ülkelerde üretim faktörlerinden doğal kaynaklara sahip olması gelişmenin ateşleyicisi durumundadır. İpek Yolu ekonomileri, üretim temelli ve faktör temelli faaliyetleri ile uluslararası ticari sisteme entegre olmakta ve iktisadi büyümelerini sağlamaktadırlar (Tablo 7).

Ihracat özellikle Çin ve Japonya gibi ülkelerde temel kalkınma aracı olarak kullanılmaktadır. Bu ülkeler dünya ticaretindeki payını sürekli artırarak, gelişmiş Batı ekonomileri karşısında yükselen doğu ülkeleri olarak dikkat çekmektedir.¹⁹ Japonya, Kore ve Çin dünya ihracat pazarının öncülerindedir ve dünya ticaretinin odağındadır. Çin ihracatta dünya birincisi, Japonya da dünya dördüncüsüdür. Bunun yanı sıra, Rusya, Moğolistan, Kazakistan, Azerbaycan, İran ve Irak gibi İpekyolu ekonomileri dünyanın enerji tedarikçisi olarak sermaye birikimi ve ekonomik gelişmede ihracatın getirisini temel kaynak olarak kullanılmaktadırlar.

¹⁸ Walt W. Rostow, *İktisadi Gelişmenin Merhaleleri*, (Çev. Erol Güngör), Ötügen Yayınları, İstanbul, 1996, s. 54-83.

¹⁹ Mustafa Yıldırım, "Türkiye'nin hayat alanındaki dış ticaret stratejisi: Doğudan yükselen pazarlar ve yeni yönelimlerin ekonomi politiği", *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2010, s. 313-338.

Tablo 7: Ülkelerin İhracat Yapısı (2012)

İhracat Profilleri(2012)	Sıra	Tarım Ürünleri (%)	Petrol ve Madencilik Ürünleri (%)	İmalat Sektörü (%)
Çin	1	3,2	2,7	94
Japonya	4	1,4	4,4	88,9
Kore	7	2,3	12,6	84,4
Pakistan	69	20,3	3,4	75,3
Türkiye	32	10,3	8,8	70,8
Hindistan	19	14,4	21,9	61,2
Ukrayna	51	27	12,7	59,7
Kırgızistan	137	14,1	14	28,5
Ermeni	144	22,2	43,7	27,8
Rusya	8	6	71,3	19,6
İran	39	5,7	77,2	17
Afganistan	172	52	0,3	14,1
Kazakistan	44	3,5	83,1	12,5
Azerbaycan	63	2,6	95,8	1,6
Moğolistan	114	3,1	90,7	1,6
Irak	43	0,02	99,8	0
Türkmenistan	75	vy	vy	vy
Özbekistan	88	vy	vy	vy
Tacikistan	145	vy	vy	vy

Kaynak: WTO, Trade Profile (tat.wto.org/CountryProfile).

4.3. İpek Yolu Ekonomilerinde İnsani Gelişme

Rostow'un modernleşme yaklaşımında ülkelerin sosyal altyapısı ve insani gelişmeler modernleşmenin bir unsuru olarak kabul edilmektedir. Bu nedenle, İpek Yolu ekonomilerinin insani gelişmişlik seviyelerindeki değişim modernleşmenin göstergesi olarak kullanılabilir. İnsani gelişmişlik endeksi, ülkelerin bilgi seviyeleri, çocuk ölümlerinin azlığı, ortalama ömrün uzaması gibi faktörlere bağlı olarak Birleşmiş Milletler Gelişme Programı (UNDP) tarafından hazırlanan endekstir. İnsani gelişme endeksinin, temel ihtiyaçları karşılama, hayat süresinin uzaması ve kaliteli yaşam unsurlarına sahip olması gibi sosyolojik ve kültürel

unsurlara dayanarak ölçümlerde bulunması modernleşmenin sonuçlarıdır. Dolayısıyla Rostow'un geleneksel toplum için çizdiği çerçevede temel teknolojiye dayalı üretim yeteneklerine sahip ve kısa hayat süresi gibi unsurlarla modernleşmenin ölçülmesi, insanı gelişmişliğin modernleşmenin ölçüsü olarak tanımlanmasını sağlayabilecektir.

İpek Yolu ekonomilerinden Kore ve Japonya en ileri ülkelerdir. Rusya, Türkiye, Kazakistan, Azerbaycan, Çin, Ermenistan ve İran da diğer ülkelere göre nispeten yüksek insani gelişmişliğe sahip ülkelerdir. İpek Yolu'nun merkezinde yer alan, Pakistan ve Afganistan ise insani gelişmişlik yönünden en geri ülkeler konumundadır (Tablo 8).

Tablo 8: İpek Yolu Ekonomilerinde İnsani Gelişmişlik

Ülkeler	2000	2010	2013	2013(sıra)	Seviye
Kore	0,819	0,882	0,891	15	çok yüksek
Japonya	0,858	0,884	0,890	17	çok yüksek
Rusya	0,717	0,773	0,778	57	yüksek
Türkiye	0,653	0,738	0,759	69	yüksek
Kazakistan	0,679	0,747	0,757	70	yüksek
İran	0,652	0,725	0,749	73	yüksek
Azerbaycan	0,639	0,686	0,743	75	yüksek
Ukrayna	0,668	0,726	0,734	83	yüksek
Ermenistan	0,648	0,720	0,730	87	yüksek
Çin	0,591	0,701	0,719	91	yüksek
Türkmenistan	v.y.	0,687	0,698	103	orta
Moğolistan	0,580	0,671	0,692	103	orta
Özbekistan		0,648	0,661	116	orta
Irak	0,606	0,638	0,642	120	orta
Kırgızistan	0,607	0,614	0,628	125	orta
Tacikistan	0,610	0,596	0,607	133	orta
Hindistan	0,431	0,570	0,586	135	orta
Pakistan	0,402	0,526	0,537	146	düşük
Afganistan	0,296	0,453	0,468	169	düşük

Kaynak: UNDP, *Human Development Index (HDI)*, 2014.

4.3. Rostow'un İktisadi Gelişme Safhaları Açısından İpek Yolu Ekonomileri

Rostow ülkelerin gelişmelerini dinamik bir modelle açıklamış ve onları sadece ekonomik faktörleriyle değil aynı zamanda teknolojik ve sosyal modernleşmeye göre de sınıflandıran bir yaklaşım kullanmıştır.²⁰ Rostow'un ekonomik gelişme aşamaları açısından İpek Yolu ekonomilerinin çoğunluğu (%47,4) kalkış/harekete geçiş aşamasındadır. Ülkelerin %21'i ise, kalkışa hazırlık aşamasındadır. İpek Yolu ekonomilerinden Japonya ve Kore, ekonomik gelişme safhalarının tamamını geçmiştir. Türkiye ve Kazakistan ise olgunluk safhasına ulaşabilmiştir (Tablo 9).

Rostow analizine göre Sovyetler Birliği dağılmadan önce 1950'li yıllarda ekonomik olgunluğa ulaşmış bir ülke olarak kabul edilmekteydi. Fakat 1990'dan sonra Sovyetlerin dağılma sürecine girmesiyle birlikte yeni milli devletlerin gelişme süreci Rostow yaklaşımının yeniden ele alınmasını gerektirmiştir. Ayrıca Sovyet ekonomisinin 1960'larda başlayan üretimde gerileme ve teknolojik transformasyonda geride kalma gibi sebeplerle bağlı ülkelerin tamamında gerileme vardır. Ayrıca Afganistan, Pakistan, Irak, Gürcistan, Suriye ve Ukrayna gibi İpek Yolu ekonomileri savaş ve iç kargaşa nedeniyle modern toplum özelliklerini kaybetme noktasına gelmiştir.

Tablo 9: Rostow'un Modeli Açısından İpek Yolu Ekonomilerinin Gelişmişlik Tasnifi²¹

	Safhalar	Ülke Sayısı	Yüzde (%)	Ülkeler
1	Geleneksel Toplum	2	10,5	Afganistan, Tacikistan
2	Kalkışa Hazırlık	4	21,1	Ermenistan, Gürcistan, Özbekistan, Kırgızistan
3	Kalkış	9	47,4	Azerbaycan, Çin, Hindistan, İran, Rusya, Moğolistan, Pakistan, Ukrayna, Türkmenistan
4	Olgunluk	2	10,5	Türkiye, Kazakistan
5	Kitlevi Üretim Çağı	2	10,5	Japonya, Kore

Kaynak: (Tablo 10'daki sınıflandırmanın özetidir.)

²⁰ Walt W. Rostow, "The Stages of Economic Growth", *The Economic History Review*, Vol. 12, No. 1, 1959, p. 1.

²¹ Tarafımızdan hazırlanmıştır.

İpek Yolu ekonomilerinde Rostow'un gelişme safhaları açısından büyüme, kişi başına düşen gelir, tasarruf, sanayi, dış ticaret ve insani gelişmişlik kriterlerine göre sınıflandırma yapılabilir. Bu sınıflandırmada ülkelerin en iyi özelliklere sahip olanı Japonya, en alt safhasında olanı ise Afganistan'dır. İpek Yolu ekonomilerinin Rostow modeli açısından sınıflandırması Tablo 10'da gösterilmektedir. İpek Yolu ülkeleri, genelde Asya'nın bir parçasıdır. Bu ülkeler 70'li yıllarda 'küresel tedarik zinciri'nin en önemli halkasıydı. Çin, Hindistan, Kore, Endonezya gibi ülkelerde hızlı büyüme performansları ülkelerin gelişmiş ülkelerin sınıfına geçişlerini kolaylaştırabilir. Fakat gelir dağılımı sorunları ve ekonomik paradokslar ülkelerin ileri ekonomiler sınıfına dâhil olmasını zorlaştırmaktadır.²²

Tablo 10'da gösterilen Rostow'un gelişme safhalarına göre İpek Yolu ekonomilerinin sınıflandırmasında milli gelir, ekonomik sektörler, ihracat yapısı, tasarruf yapısı ve insani gelişmişlik unsurları esas alınmıştır. Buna göre, Afganistan ve Tacikistan geleneksel toplum aşamasını geçememiştir. Ermenistan, Gürcistan, Özbekistan ve Kırgızistan kalkışa hazırlık aşaması unsurlarına sahip ülkeler statüsündedir. İpek Yolu ekonomilerinin ağırlıklı olarak ekonomik gelişmişlikte kalkış aşamasında olduğu söylenebilir. Kalkış aşamasındaki ülkeler, Azerbaycan, Çin, Hindistan, İran, Rusya, Moğolistan, Pakistan, Ukrayna ve Türkmenistan'dır. Bu durum özellikle doğal kaynak zengini ülkelerin ihracatla sağladığı gelir artışı ve sermaye birikimi kalkınmalarını kolaylaştırıcı etkilerinden meydana gelmektedir. Olgunluk safhasında Türkiye ve Kazakistan bulunmaktadır. Türkiye bu seviyeye uzun süre önce ulaşmıştır. Kazakistan da hızlı bir gelişme performansı göstererek olgunluk aşamasına geçmiştir. Kore ve Japonya ise İpek Yolu ülkeleri arasında gelişme safhalarının tamamını geçen ülkelerdir. Japonya yüzyıl önce sanayileşme sürecini tamamlamış ve ikinci dünya savaşından sonraki ekonomik sorunlarını da aşarak ileri ekonomik gelişmişlik seviyesine ulaşmıştır. Kore de 1990'da yaşadığı ekonomik krize rağmen ileri ekonomik seviyededir.

²² Dani Rodrik, "The Past, Present, and Future of Economic Growth", *Challenge*, Vol. 57, No. 3, 2014, pp. 5-39.

Tablo 10: Rostow Modeli Açısından İpek Yolu Ekonomilerinin İktisadi Gelişimi²³

Ülkeler	Rostow gelişme aşaması		Özellikler
Afganistan	1	Geleneksel Toplum	1.000 doların altında kişi başına düşen gelir seviyesi, tarıma dayalı iktisadi hayat, modern kurumların tesis edilememesi ve iç kargaşa nedeniyle gelişmiyor.
Azerbaycan	3	Kalkış	10.000 dolar seviyesindeki kişi başına düşen geliri, petrol ve doğal kaynakları ile hızlı kurumsallaşma sürecinde bir ülkedir. Tarım sektörünün katkısı düşüktür. Ülke kısa sürede yüksek gelir ve refah ülkeleri arasına girebilir
Çin	3	Kalkış	5.000 dolar seviyesinde milli gelir olmasına rağmen, ileri teknoloji ve imalat sektörü ürünleri ihracatçısı olması ile dünya ekonomisinde ihracat birincisi bir ülke konumdadır. Ülke yüksek tasarruf seviyesine sahip ve uluslararası yatırımların cazibe merkezi, olgunlaşma sürecine yakın, fakat ülkede gelir dengesizliği ve kalabalık, yaşlı nüfus kalkış sürecini uzatabilecek bir görünümündedir.
Ermenistan	2	Kalkışa Hazırlık	3.500 dolar seviyesinde bir milli gelire sahip olmasına rağmen, gelişme süreci yavaş ilerlemektedir. Ülkede altyapı yatırımları hızlı ilerlemezken, ülkede tasarruf meyli negatiftir. Halk temel tüketim malzemelerini ve ihtiyaçlarını karşılayabilmektedir. Ülkede Rus döneminden kalan altyapı yatırımları eskime sürecinde olup yenilemesi yapılmadığı için gelişme zayıftır. Ayrıca Azerbaycan ve Türkiye ile siyasi ilişkilerinin kötü olması ülkenin dışa açılarak büyümesini olumsuz etkilemektedir
Gürcistan	2	Kalkışa Hazırlık	3.600 dolar seviyesinde milli gelire rağmen, siyasi istikrarsızlıklar ve Rusya'nın ekonomideki olumsuz etkisiyle ülkenin kalkınma hızı düşük devam etmektedir. Ayrıca ülkenin tasarruf meyli düşüktür. Eğer ülkede İpek Yolu enerji ve lojistik avantajları nedeniyle ticarete gelişme artarsa, kalkış yaşanabilir.

²³ Tarafımızdan hazırlanmıştır.

Hindistan	3	Kalkış	Tarif edilmesi en zor ülkelerden biridir. Dünyada en gelişmiş sanayi ve bilgi teknolojilerini üretilebilmekte fakat kalabalık nüfusu ile kalkışı gerçekleştirmesi çok uzun sürecek gibi gözükmektedir.
Özbekistan	2	Kalkışa hazırlık	1.900 dolar seviyesinde kişi başına gelirle düşük gelir grubundaki ülkelerdendir. Aynı zamanda mutlak anlamda bir diktatörlükle yönetilen ve halen geleneksel toplum özellikleri gösteren bu ekonominin kalkışa geçmesi uzun bir dönem alabilir.
Japonya	5	Kitlevi Üretim	Milli geliri 40.000 dolar seviyesindedir; dünyanın üçüncü büyük ekonomisine sahiptir ve ileri teknoloji üretmektedir. Japonya 1800'ü yıllarda başladığı kalkınma sürecinin zirvesindedir. İpek Yolu'nun en gelişmiş ülkesidir.
Kazakistan	4	Olgunlaşma	13.000 dolar seviyesinde kişi başına düşen gelire sahiptir. Hızlı bir gelişme sürecindedir. Ülkede altyapı yatırımları ve lojistik hizmetleri bakımından gelişme imkânları yüksektir. Zengin petrol ve doğalgaz kaynakları ve küresel enerji hatlarının merkezinde yer alması nedeniyle, ülke küresel ticaretin önemli aktörlerindedir.
Kırgızistan	2	Kalkışa Hazırlık	Kırgızistan Orta Asya'nın fakir ülkelerindedir. 1.200 dolar seviyesinde düşük bir milli gelire ve genelde kırsal nüfus ağırlıklı bir iktisadi yapıya sahiptir. Ülkede dış yardımlar ve desteklerle gelişme süreci devam etmektedir.
Kore (Güney)	5	Kitlevi Üretim	Kişi başına düşen gelir 25.000 dolar seviyesindedir. Japonya'dan sonra İpek Yolu'nun sonundaki en gelişmiş ekonomidir. İleri teknoloji üreten bir ekonomik yapı ve demokratik rejimiyle yeni modernleşmenin en önemli temsilcisidir.
Moğolistan	3	Kalkış	4.000 dolar kişi başına gelirle ve dünyanın zengin doğal kaynaklarına sahip olmasının avantajıyla hızla gelişen bir ekonomidir. Ülkede komünizm deneyiminden sonra artan uluslararası yatırımlar ve doğal kaynak ihracatı ile hızlı bir modernleşme yaşanmaktadır. Ülke, kalkış aşamasında gerek altyapı yatırımlarının gerekse nüfusunun artması ile birlikte hızla modern bir ekonomi haline gelebilir.

Pakistan	3	Kalkış	Pakistan 1.300 dolar gibi düşük bir gelirle dünyanın en büyük 35 ekonomisinden biridir. Ülkede nükleer enerji ve bilişim sektörü yatırımları yapılsa da, halen siyasi kargaşa ve terör örgütlerinin etkinliği ve uluslararası çatışmalar nedeniyle kısa dönemde kalkış aşamasından ileriye gidış beklenmemektedir.
Rusya	3	Olgunluk	Rusya 1950’li yıllarda kalkış aşamasından olgunluğa ve komünist kitlevi üretim aşamasına geçmesine rağmen, sanayiye yenileyememesi ve iktisadi refahın 1990’lı yıllara doğru çökmesiyle birlikte pozisyon kaybetmiştir. 2002 yılına kadar ülkede ekonomik ve siyasi krizler aşılamamıştır. 2002 yılından sonra enerji ihracatı ve ekonomik istikrarın sağlanması ile birlikte ülke yeniden gelişmiş ekonomi özelliklerini göstermektedir.
Tacikistan	1	Geleneksel	Orta Asya’nın Çin sınırında en gelişmemiş bölgesidir. 1.000 dolar seviyesinde kişi başına düşen gelirle ve Çin’in ikincil bir piyasası konumundaki pazarı ile Ortaçağ İpek Yolu ticareti döneminden bile daha geride özellikler göstermektedir.
Türkiye	4	Olgunluk	10.000 doların üzerinde milli geliri, uzun süren demokratik tecrübesi ve Batı ülkelerine yakın bir ekonomik performans göstermesiyle olgunluk aşamasında bir ülkedir. Ülkede üretimin %70’inden fazlası sanayi sektörü tarafından yapılmaktadır. İmalat ürünleri ağırlıklı bir ihracat yapısı vardır.
Türkme-nistan	3	Kalkış	8.000 dolara yaklaşan kişi başına milli gelir ve zengin doğal kaynakları ile hızlı gelişen ülkelerdendir. Orta Asya’nın en zengin doğal gaz rezervlerine sahip olması ve dünya pazarları ile hızlı entegrasyon sayesinde ülkenin iktisadi gelişimi devam etmektedir. 2000’den sonra %10-20 arasında büyüme hızıyla ortalama beş yılda bir kat daha büyümektedir.
Ukrayna	3	Kalkış	4.000 dolar seviyesinde milli gelir ve AB’ye akan enerji hatlarındaki ekonomik avantajıyla hızlı gelişme potansiyeli olan bir ekonomidir. Ülkede Rusya’nın ekonomik ve siyasi baskıları ekonominin dönüşümünü olumsuz etkilemektedir.

5. İpek Yolu Ekonomilerinde İktisadi Rekabet ve Gelişme

Bir ülkeyi diğer ülkeden üstün kılan rekabetçi özelliklerin neler olduğu ve bunun ekonomik gelişmişlik açısından önemi Porter (1991) tarafından ortaya konduktan sonra, ülkelerin rekabet gücü gelişme tartışmaları arasında yer almıştır. Porter'a göre, ülkelerin refahı, rekabet avantajına bağlıdır ve ülkeler öncelikle sahip oldukları faktörlerle kalkınma sürecine girerler. İkinci aşamada yabancı sermaye yatırımlarını teşvik ederek ve ülkeye teknoloji ithali ile önceleri emek yoğun üretim süreçlerini teknoloji yoğun biçimlere dönüştürerek rekabetçi güçlerini artırır. Ülkelerin üretim ve bilgi yeteneklerini artırarak yenilikçi ve rekabet üstünlüğü elde etmesi ise gelişmenin en üst seviyesi haline gelecektir.²⁴ Ülkelerin büyüme hızı kadar önemli bir ekonomik gücü de, rekabetçi yapılarına bağlıdır. 1990 yılında Porter, bir ülkenin rekabet gücünün faktör şartları, talep şartları, firma stratejisi ve yönetim becerileri ile bağlı ve destek sektörlerin oluşturduğu dört yönlü ve karşılıklı ilişkiye bağlı 'rekabet elması' ile gösterilebileceğini iddia etti.²⁵ Bu tez, birçok ülkenin rekabet yeteneklerinin birbirinden farklı şekilde oluşmasının nedenlerini anlamamıza yardımcı olmuştur.

Rekabet gücünün ülke çapında anlaşılır ve kurumsal değerlendirme imkânı verecek şekilde analizi, ilk kez 1994 yılında, Dünya Ekonomik Forumu (World Economic Forum-WEF) tarafından yapılmıştır. Bu değerlendirme Porter'ın yaklaşımını esas alarak yapılan bir değerlendirmedir. Burada ülkeler rekabetçilik yönünden bir sınıflandırılmaya tabi tutulmaktadır. Bu sıralama ülkeler arasında gelir, uluslararası ticarete ulaşabilme, işgücü ve devlet endüstri işbirliği açısından değerlendirme yapma imkânı sağlamıştır.²⁶ Bugün ülkelerin rekabetçi yapısı rekabet faktörlerine bağlı olarak, Dünya Rekabet Forumu Raporlarında faktör temelli, etkinlik temelli ve yenilik temelli olarak sınıflandırılarak incelenmektedir.²⁷ Ülkelerin rekabetçilik yönünden sınıflandırılması, rekabet gücünün temel özelliğini ölçmek için geliştirilmiş bir ölçüğe dayanmaktadır. Rekabeti oluşturan faktörler 12 başlıkta toplanmış ve bu

²⁴ Kotler vd., p. 87.

²⁵ Porter, M. E., "The Competitive Advantage of Nations", *Harvard Business Review*, March-April 1990, pp. 74-91.

²⁶ Dulupçu, M. A., *Küresel Rekabet Gücü, Türkiye Üzerine Bir Değerlendirme*, Nobel Yayınları, Ankara, 2001, s. 101.

²⁷ WEO, *The Global Competitiveness Report*, 2012-2013, http://www3.weforum.org/docs/WEF_GlobalCompetitivenessReport_2012-13.pdf

başlıklar 3 safhada sınıflandırılmıştır. Buna göre, birinci safhada (faktör temelli) kurumlar, altyapı, makroekonomik çevre, sağlık ve ilköğretim gibi faktörlere sahip ülkeler sınıflandırılmıştır. İkinci safhada (etkinlik temelli), yükseköğretim, mal ve emek piyasalarının etkinliği, finansal piyasalarda gelişme, teknoloji kullanabilme yeteneği, piyasa büyüklüğü yer almaktadır. Üçüncü safhada (yenilik temelli), işletmelerin büyüklüğü ve yüksek yönetim becerileri ve yenilik yapabilme faktörlerinin yer aldığı ekonomiler sınıflandırılmaktadır. Porter'ın yaklaşımını esas alan bu yaklaşıma göre, ülkelerin gelişme safhası (1)faktör temelli ekonomileri, (1@2)geçiş ekonomisi faktörden etkinlik ekonomisine geçişi, (2) etkinlik temelli ekonomiyi, (2@3)geçiş ekonomisi etkinlikten yenilik ekonomisine geçişi, (3)yenilik ekonomilerini göstermektedir. Bu tasnif açısından İpek Yolu ekonomilerinin faktör temelli yapıdan etkinlik temelli bir yapıya doğru evirilmekte olduğunu, bu sürecin yeniliğe doğru kayması halinde İpek Yolu'nun dünyada rekabetin yeni alanı olacağını iddia etmek yanlış olmayacaktır.

Tablo 11: İpek Yolu Ülkelerinin Rekabet Gücü Sıralamaları

ÜLKELER	Gelişme Safhası	2013	2014	Statü
Japonya	3	10	9	Yenilik
Kore	3	19	25	Yenilik
Çin	2	29	29	Etkin
Türkiye	2→3	43	44	Yenilik Geçiş
Azerbaycan	1→2	46	39	Etkinliğe Geçiş
Kazakistan	2→3	51	50	Yeniliğe Geçiş
Hindistan	1	59	60	Faktör Temelli
İran	1→2	66	82	Etkinliğe Geçiş
Rusya	2→3	67	64	Yeniliğe Geçiş
Ukrayna	2	73	84	Etkin
Gürcistan	2	77	72	Etkin
Ermenistan	2	82	79	Etkin
Moğolistan	1→2	93	107	Etkinliğe Geçiş
Tacikistan	1	100	-	Faktör Temelli
Pakistan	1	124	133	Faktör Temelli
Kırgızistan	1	127	121	Faktör Temelli

Kaynak: *The Global Competitiveness Report*, 2012-13-14.

İpek Yolu ülkeleri arasında Japonya ve Kore dışında kendi teknolojilerini orijinal şekilde üretebilen ve geliştirebilen bir ülke yoktur. Rusya, Türkiye ve Kazakistan ise yenilik safhasına geçebilecek kapasiteye sahiptir. Çin ve Hindistan dünyanın en büyük beş ekonomileri arasında yer almasına rağmen, henüz yenilik aşamasına geçememiştir. Özellikle Hindistan büyük nüfusu ve düşük gelir grubunda yer alması nedeniyle rekabetçi gücünü yükseltmekte zorluk çekmektedir. Bunun yanı sıra Tacikistan, Pakistan ve Kırgızistan gibi ülkeler ise tamamen faktör zenginliği dışında herhangi bir avantajı olmayan ülkeler konumundadır (Tablo 11).

6. Rostow ve Porter Yaklaşımlarına Göre İpek Yolu Ekonomilerinin Karşılaştırılması

Rostow'un gelişme safhalarını kişi başına düşen milli gelir rakamları gösterge olarak verebilmektedir. Porter'un yaklaşımının esası ise rekabet gücü sıralamasıdır. Bu iki kritere göre İpek Yolu ekonomileri karşılaştırmalı olarak değerlendirilirse, onların gelişme seviyelerini net olarak ortaya koymak mümkün olabilir.

Şekil 1: Rekabet gücü ve Kişisel Refah Gücü Matrisi²⁸

		Rekabet gücü	
		Yüksek (1-50 arası)	Düşük (50 ve üzeri)
Kişi Başına Milli Gelir	Yüksek (10000 ve üzeri)	Japonya Kore Türkiye Kazakistan	Rusya
	Orta (5000-10000 arası)	Çin Azerbaycan
	Düşük (0-5000)	Hindistan Ukrayna Ermenistan Gürcistan Moğolistan Kırgızistan Pakistan Tacikistan

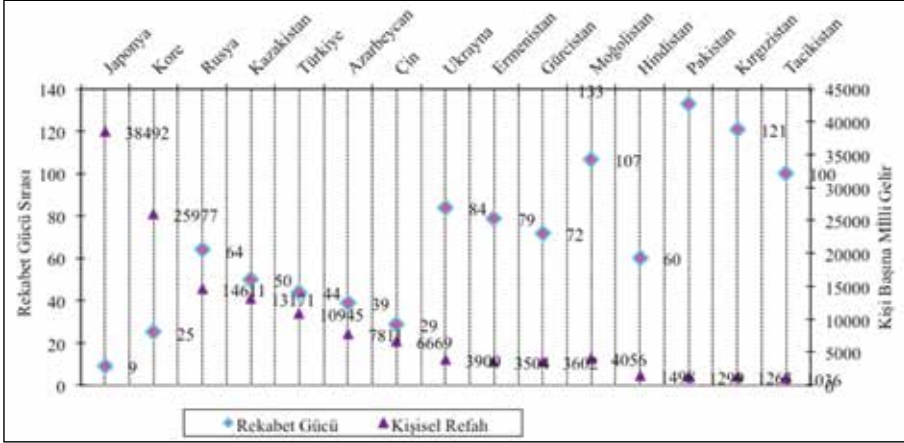
²⁸ Sınıflandırma Tablo 1'deki verilere dayalı olarak yapılmıştır.

İpek Yolu ekonomilerinin rekabet gücünü ve kişi başına gelir yönünden analizini, rekabet gücü ve kişisel refah gücü matrisi ile gösterebiliriz. Buna göre, matriste yatay olarak rekabet gücü yönünden 0-50 arasındaki ülkeler birinci sütunda 'yüksek', 51 ve üzeri ülkeler ikinci sütunda 'düşük' olarak sınıflandırılmıştır. Dikey olarak kişisel rekabet gücü üçlü sınıflandırma ile gösterilmiştir. Buna göre ilk satırda 10.000 dolar ve üzerinde gelir elde eden ülkeler, ikinci satırda, 5000-10.000 dolar arasında gelir elde eden ülkeler ve üçüncü satırda, 5.000 doların altında gelir elde eden ülkeler gösterilmektedir (Şekil 1).

Birinci bölgede, 10.000 doların üzerinde gelir elde eden ve rekabet gücü sıralamasında ilk 50 ülke arasında yer alan ülkeler olarak Japonya, Kore, Kazakistan ve Türkiye bulunmaktadır. İkinci bölgede ise sadece Rusya vardır. Rekabet gücü açısından sıralamalarda ilk yirmi ülke arasında Japonya ve Kore dışında İpek Yolu ekonomileri bulunmamaktadır. Gelir ve rekabet gücü yönünden henüz gelişme safhasında olan İpek Yolu ekonomilerinin içerisinde, kişi başına düşen geliri 10.000 doları aşan ve rekabet gücü sıralamasında ilk 50 ülke arasında bulunan ülkeler Kazakistan ve Türkiye'dir. Kazakistan İpek Yolu ekonomilerinin gelişmede en parlak ülkesi durumundadır. Dünyanın üretim üssü olan Çin rekabet sıralamasında 29. sıradadır. Çin İpek Yolu ekonomileri içerisinde rekabet gücü en yüksek ülkeler arasındadır. Ülkede kişi başına düşen milli gelir 10.000 dolar seviyesine yaklaştıkça, Çin rekabet gücü sıralamasında da ilk yirmi ülke arasına girecektir. Toplam GSMH itibarıyla dünyanın ikinci büyük ekonomisi olan Çin, bu gücünü rekabetçi bir güçle birleştğinde geleceğin en önemli güçlerinden biri olabilecektir (Şekil 1).

İpek Yolu ekonomilerini rekabet gücü ve iktisadi refah matrisi çerçevesinde incelediğimizde, en dikkat çekici ülkenin Türkiye olduğu ortaya çıkmaktadır. Gelir seviyesi yüksek, rekabet gücü düşük ülke Rusya'dır. Rusya doğal kaynak zengini olması ve üretimde yenilikçi teknolojilerde halen ileri seviyelere geçememesi nedeniyle rekabet gücü yavaş artmaktadır. Gelir açısından orta seviyede, ancak rekabet gücü yüksek olan ülkeler Çin ve Azerbaycan'dır. İpek Yolu ekonomilerinin çoğunluğu ise hem gelir hem de rekabet gücü yönünden düşük seviyelerdedir (Şekil 1). İpek Yolu ekonomilerinin rekabet gücü ve kişisel refah açısından tek bir şekilde gösterildiğinde, rekabet gücü sıralamasında üstte yer alan ülkelerde kişisel refahın da yüksek olduğu ortaya çıkmaktadır (Şekil 2).

Şekil 2: İpek Yolu Ülkeleri Rekabet Gücü Sıralaması ve Kişi Başına Milli Gelir (ABD Doları) (2013)

İpek Yolu ekonomileri içerisinde bulunan ülkelerin rekabet gücünde genelde bir artış vardır. Rekabet yeteneklerinin ekonomik büyümedeki performans kadar hızlı artmadığı söylenebilir. Azerbaycan ve Kazakistan rekabet sıralamasında ve kişisel refah artışında hızlı yükseliş gösteren ekonomilerdendir. İpek Yolu ülkelerinin tamamı İpek Yolu'nun merkezinde yer alan ekonomiler olarak rekabet ortamında etkinliğini artırabilen ülkelerdendir. İpek Yolu ekonomileri arasında bulunan Pakistan, Kırgızistan, Hindistan ve Tacikistan gibi ülkeler faktör temelli seviyede düşük rekabet gücüne sahiptirler. Yani bu ülkeler sadece temel altyapı sorunlarını çözmeye yakın ve doğal kaynaklara bağlı ekonomik yapılara sahiptirler. Azerbaycan ve İran faktör temelli yapıdan etkinlik temelli yapıya geçiş sürecindedir. Yine Çin, Ukrayna, Gürcistan ve Ermenistan gibi ülkeler etkinlik temelli ekonomiler arasındadır. Rusya, Türkiye ve Kazakistan yenilik temelli bir rekabet gücüne sahip olma sürecindedir. Bu durum İpek Yolu ekonomilerinin rekabet gücünün arttığını ve gelecekte faktör temelli bir ekonomik yapıdan etkinlik ve yenilik temelli bir ekonomik yapıya yöneldiklerini ortaya koymaktadır. Rekabet gücü açısından en önemli sıkıntı, ülkelerin rekabet gücü sıralamasında genelde ilk 50 (elli) ülke arasında yer almamalarıdır. En yüksek rekabet gücüne sahip ülke Çin'dir. Çin'den sonra rekabet gücü en yüksek ülke Türkiye'dir. Türkiye İpek Yolu ekonomileri içerisinde yenilik temelli ekonomik yapıya dönüşmesi mümkün görünmektedir.

İpek Yolu ekonomilerinin merkezinde yer alan, Orta Asya ve Ortadoğu ülkelerinde büyüme hızı 2013 ve 2014 yılının ilk dönemlerinde %6,5 civarında devam etmektedir. Önceki yıllarda yüksek büyüme hızlarına sahip Türkiye, Rusya, Hindistan gibi aynı coğrafyadaki yükselen ekonomilerin büyüme hızlarında ortaya çıkan yavaşlama bu ülkeleri de etkilemektedir.²⁹ Özellikle enerji talebindeki yavaşlama bu ülkelerin büyüme hızlarını etkileyerek, rekabetçilikte veya iktisadi refahta bir üst seviyeye yükselmeyi zorlaştırmaktadır. İpek Yolu ekonomileri gelişmede bölge içi refah alanı haline gelmesi durumunda ülkelerde refah artışı da sürekli olabilecektir.

İpek Yolu ekonomilerinin gelişmesi ile dünya ekonomisinde az gelişmişlik sorununun azaldığı ve bunun dünyanın geri kalmış bölgelerine iktisadi refahın ulaştırılmasında da önemli olduğu söylenebilir. Özellikle Çin ekonomisinin hızla gelişmesi ve doğal kaynak ihtiyacının artması Çin çokuluslu işletmelerinin Afrika ülkelerine doğru yönelmesine neden olmaktadır. Afrika'da altyapı yatırımlarının yapılması ve iktisadi rekabetin artması açısından Çin, batı ekonomilerine alternatif olarak durmakta ve küresel ekonomik gelişmeye katkı sağlamaktadır.³⁰ Rostow yaklaşımına göre bu gelişme komünist olmayan yöntemlerle geleneksel toplumların değişim sürecine katkı yapacaktır. Yine İran ve Türkiye'deki iktisadi gelişme Ortadoğu ve Doğu Akdeniz ülkelerinin iktisadi gelişimini etkileyecektir. İpek Yolu ekonomilerinin dünya ekonomisinde rekabetçi üstünlüğü petrol, doğal gaz ve zengin maden yataklarına sahip olması nedeniyle oluşan enerji temelli sektörlerdeki gelişmeye bağlıdır. İpek Yolu ekonomileri, faktör kaynaklı refah artışının yenilikçi ekonomik yapıya evrilmesi ile dünya ekonomisinin merkezi haline de gelebilirler.

İpek Yolu ekonomileri arasında bulunan Çin ve Hindistan kalabalık nüfusları ve bilgi teknolojilerine dayalı sektörlerdeki artan rekabetçi güçleri ile bünyesindeki ekonomik çarpıklıklara rağmen dünya ekonomisinin yeni üretim ve tüketim merkezi olma yolundadırlar. Rostow'un yaklaşımındaki olgun ekonomi seviyesine 2,5 milyardan fazla nüfusla ulaşılması halinde dünya ekonomisinin refah alanı Avrupa ve Amerika'dan İpek Yolu'na doğru kayabilecektir.

²⁹ IMF, *Regional Economic Outlook Middle East and Central Asia*, <https://www.imf.org/external/pubs/ft/reo/2014/mcd/eng/pdf/cca0514.pdf>.

³⁰ Lucy Corkin, Christopher Burke and Martyn Davies, "China's Role in the Development of Africa's Infrastructure", *Documents de travail du SALS dans African Studies* 04-08 (2008).

7. Sonuç

20. yüzyılın sonunda post-komünist ülkeler, İpek Yolu çevresinde adeta yeniden doğarak siyasi, iktisadi ve sosyal mücadele alanına katıldılar. Sovyet modelinin dağılması ve Çin modelinin transformasyonu ile komünizmi esas alan iki gelişme modeli de akim kalmıştır. Özellikle İpek Yolu'nda Sovyetler Birliği'nden kopan ülkeler, kendi milli devletlerini oluşturdukları sancılı dönemi geçirdikten sonra ulusal iktisat politikaları ile milletlerinin refahını artıracak bir yöntem olarak kapitalist modeli benimsediler.³¹ Bu dönüşüm, post-komünizm döneminde iktisadi refahın artmasının mümkün olup olmayacağını da göstermiş oldu. Bu makale, İpek Yolu ekonomilerinin iktisadi gelişimini ve dönüşümünü komünist olmayan yöntemlerle ve aşamacı yaklaşımlarla iktisadi gelişmeyi inceleyen Rostow ve Porter'a göre analiz etmiştir. Sonuçta, 1960'lardan sonra gerileyen komünist kalkınma modellerini terk eden ve kapitalist modelin oluşturduğu rekabetçi ortamda rekabet gücünü artırabilen ülkelerde iktisadi refah artmıştır.

İpek Yolu ekonomilerinin çoğunluğu Rostow'un tasnifiyle kalkış veya harekete geçiş aşamasındadır. Bu ekonomilerin çoğunluğunun faktör zengini, fakat üretim yetenekleri zayıf ülkeler olması nedeniyle 1990-2000 yıllarının istikrar mücadelesi ile geçirilmesine neden olmuştur. 2000'li yıllardan sonra başta Çin olmak üzere Rusya, Hindistan, Azerbaycan, Kazakistan, Türkiye, İran ve Türkmenistan gibi ülkelerde iktisadi refah hızlı bir şekilde artmıştır. Geleneksel toplumdan kalkış aşamalarına geçmeleri 2000'li yılların ortalarına doğru mümkün olmuştur. İpek Yolu ekonomileri arasında kapitalist gelişme yöntemlerini uygulayarak rekabetçi gücünü artırmada en başarılı ülke, Çin ve Kazakistan olmuştur. Çin ekonomisi dünyanın üretim üssü olarak büyümede küresel anlamda öncüdür.

İpek Yolu ekonomileri açısından iktisadi gelişmede en çarpıcı olumsuzluk, gelir dengesizliği ve ekonomik gelişmişlik farklılıklarıdır. Bu anlamda İpek Yolu ekonomileri arasında Japonya ve Kore gibi dünyanın en gelişmiş ekonomiler olduğu gibi, Afganistan, Tacikistan ve Özbekistan gibi dünyanın en geri kalmış ülkeleri de bulunmaktadır. Aralarındaki gelir farkı 37.000 dolar kadardır. Yine Hindistan ve Çin

³¹ Zbigniew Brzezinski, "Post-Communist Nationalism", *Foreign Affairs*, Vol. 68, No. 5, 1989, pp. 1- 25.

gibi ülkelerde dünyanın en büyük gelir farklılıkları vardır. İlginç bir durum ise dünyanın en büyük beş ekonomisinden üçünün İpek Yolu ekonomileri arasında olmasına rağmen, rekabetçilikte ilk beş sırada İpek Yolu ekonomilerinden herhangi birinin olmamasıdır.

Sonuçta, Rostow ve Porter yaklaşımlarına göre İpek Yolu ekonomileri komünist toplum aşamasındaki sorunlarından hızla sıyrılarak çoğunlukla gelişme yolundadırlar. Ancak bu ekonomilerde İskandinav ülkelerinde olduğu gibi eşitlikçi bir kapitalist modelin oluşmadığı, gelir dağılımının sorunlu olduğu ve rekabet gücünün yavaş yükseldiği bir kapitalist dönüşümün varlığından söz edilebilir. İpek Yolu ekonomilerinde ekonomik gelişme ağırlıklı olarak doğal kaynak zenginliğinin bir unsuru olduğu için ülkelerin elde ettiği refahın topluma dağıtılmasında iktisat politikasında şehirleşme, sosyal güvenlik politikası ve yerel pazarların gelişmesine dönük politikalar etkili olabilir.

KAYNAKÇA

- Bhala, Kara Tan. "Patterns of Asian growth", *Asian Affairs*, Vol. 29, No. 1, 1998, pp. 39-53.
- Boettka, Peter J. *Why Prestroyka Failed: The Politics and Economics of Socialist Transformation*, Routledge, London UK, 1993.
- Brezinski, Zbigniew. "A geostrategy for Eurasia", [www.comw.org/pda/fulltext/9709brzezinski.html\(e.t.05/05/2012\)](http://www.comw.org/pda/fulltext/9709brzezinski.html(e.t.05/05/2012))
- Brzezinski, Zbigniew. "Post-Communist Nationalism", *Foreign Affairs*, Vol. 68, No. 5, 1989, pp. 1-25.
- Desai, Padma. "Soviet Growth Retardation", *The Economic Review*, Vol. 76, No. 2, Papers and Proceedings of the Ninety-Eighth Annual Meeting of the American Economic Association, May 1996, pp. 175-180.
- Dulupçu, Murat.A. *Küresel Rekabet Gücü, Türkiye Üzerine Bir Değerlendirme*, Nobel Yayınları, Ankara, 2001.
- Hunter, Murray. "The Stages of Economic Development from an Opportunity Perspective: Rostow Extended", *Geopolitics, History, and International Relations*, No. 2, 2012, pp. 52-80.
- IMF. *Regional Economic Outlook Middle East and Central Asia*, <https://www.imf.org/external/pubs/ft/reo/2014/mcd/eng/pdf/cca0514.pdf>
- Kotler, Philip, Somkid Jatusripitak and Suvit Maesincee. *Ulusların Pazarlanması, Ulusal Refahı Oluşturmada Stratejik Bir Yaklaşım*, çev. Ahmet Buğdaycı, 2. baskı, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2005.
- Lucy Corkin, Christopher Burke and Martyn Davies. "China's Role in the Development of Africa's Infrastructure", Documents de travail du SAIS dans *African Studies*, 04-08 (2008).
- Porter, Micheal E. "The Competitive Advantage of Nations", *Harvard Business Review*, March-April 1990, pp. 74-91.
- Porter, Micheal E. *The Competitive Advantage of Nations*, First Pub., the Macmillan Pres L., London, 1990.
- Reinert, Erik S. "The Role of the State in Economic Growth", *Journal of Economic Studies* Vol. 26, No. 4/5, 1999, pp. 268-326.
- Rodrik, Dani. "The Past, Present, and Future of Economic Growth", *Challenge*, Vol. 57, No. 3, 2014, pp. 5-39.

- Rostow, Walt Whitman. *İktisadi Gelişmenin Merhaleleri*, Çev. Erol Güngör, Ötüken Yayınları, İstanbul, 1996.
- Rostow, Walt Whitman, “The Stages of Economic Growth”, *The Economic History Review*, Vol. 12, No. 1, 1959, pp. 1-16.
- Tisdell, Clem. “Economic Reform and Openness in China: China’s Development Policies in the Last 30 Years”, *Economic Analysis and Policy*, Vol. 39, No. 2, 2009.
- Ülgener, Sabri F. *Milli Gelir, İstihdam ve İktisadi Büyüme*, 7. basım, Der Yayınları, İstanbul, 1991.
- WEF. *The Global Competitiveness Report*, 2012, 2013, 2014.
- WTO. *Trade Profile*, tat.wto.org/CountryProfile.
- UNDP, *Human Development Index (HDI)*, 2014.
- Yıldıran, Mustafa. *İpek Yolu Ekonomileri, Türkiye İçin Alternatif Vizyon*, Hiperlink Yayınları, İstanbul, 2013.
- Yıldıran, Mustafa. “Türkiye’nin hayat alanındaki dış ticaret stratejisi: Doğudan yükselen pazarlar ve yeni yönelimlerin ekonomi politiği”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2010, s. 313-338.